

İstanbul Arkeolojisi Konusunda Yeni Araştırmalar Tarihi Yarımada'da Arkeolojik Kazılar

Rahmi Asal, Ö. Emre Öncü, Sırrı Çölmekçi, Mehmet Ali Polat, Emir Son

Hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk müzesi, aynı zamanda dünyanın da ilk müzelerinden biri olan İstanbul Arkeoloji Müzeleri, kurulduğu günden bu yana ülkemizin hem müzecilik hem de arkeoloji alanındaki ilklerini gerçekleştiren önemli bir kurum olmuştur. Müze tarafından geçtiğimiz yıllarda gerçekleştirilen İstanbul kent arkeolojisi çalışmaları, kent tarihi ana başlığı altında kayda değer bilgilerin bilim dünyası ve kamuoyuna sunulmasında önemli bir rol üstlenmiştir. İstanbul'un farklı noktalarında sürdürülen arkeolojik kazı ve araştırmalarda elde edilen mesleki tecrübeler, kent arkeolojisi ihtisas alanında yeni yaklaşımlar geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Bu yaklaşımlar bilim dünyası ve kamuoyuyla defalarca paylaşılmış ve sonuçları takdir toplamıştır. Bu paylaşımların gerçekleştirildiği toplantılar sırasında, günümüze değin "kent arkeolojisi" üst teması altında sunulan bu çalışmaların, "İstanbul Arkeolojisi" başlığı altında değerlendirilmesinin, bu ihtisas alanının geleceği açısından daha yapıcı sonuçlar doğuracağı düşüncesi zihinlerimizde belirginleşti. Bu düşünceyle İstanbul'da, konuyla ilgili tüm kurumların önümüzdeki yıllarda ortaklıkları artırarak daha kapsamlı çalışmaların gerçekleştirilmesinde rol üstlenmelerini temenni etmekteyiz.

Bu kısa girişin ardından, İstanbul Arkeoloji Müzelerinin geçtiğimiz yıllarda Tarihi Yarımada içerisinde gerçekleştirdiği bazı çalışmaların sonuçlarını sizlerle paylaşmak istiyoruz. Öncelikle burada sunmaya çalışacağımız bilgilerin yürütülen çalışmaların kısa bir özeti olacağını belirtmemiz gerekir. Ancak konuya ilgi duyan okuyucuların daha detaylı bilgilere ulaşabilmesi

adında makalemizin sonundaki kaynakçada yer alan yayın seçkisi yol gösterici olabilir.

Osmanlı döneminde hızla büyüyen başkent İstanbul'da şehrin her iki yakasını birleştirme düşüncesi 19. yüzyılın başından itibaren saray yönetiminin ana vazifelerinden biri haline gelmiştir. Bu çerçevede 1860 yılında Sultan Abdülmecid, Fransız Mühendis S. Preault'a bir proje hazırlatmıştır (Çelik, 2010:66-67). Bu projeye göre bir tüp geçit İstanbul Boğazı'nın altına döşenerek iki yakayı birleştirecektir. Böylelikle Sirkeci'den hareket edecek bir tren, boğazın altından geçerek Üsküdar'da karaya çıkabilecektir. Matematiksel verileriyle birlikte çizimi de yapılan proje, bilindiği kadarıyla ekonomik ve güvenlik gibi nedenlerle askıya alınmıştır. Projenin bir benzeri 1902 yılında Amerikalı Mühendis Frederik E. Storm ile arkadaşları Frank T. Lindman ve A. Hilliker tarafından Sultan II. Abdülhamid'e teklif edilmiş, ancak bu proje de hayat bulamamıştır (*Resim 1*).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kentin iki yakası arasında yaşayan insanların sosyoekonomik ihtiyaçlarından kaynaklanan yolculuk taleplerini karşılamak için hayata geçirilmesi planlanan bu ulaşım projeleri, daha sonra ülkenin Trakya ve Anadolu'daki demiryolu ağlarını birbirine bağlamak, bunun da ötesinde Avrupa ile Asya'yı Türkiye üzerinden birbirine bağlayarak İpekyolu'nu yeniden canlandırmak amacıyla yeniden planlanmıştır. Bu projelerle İstanbul'un büyüyen trafik sorununun çözülmesi ve küreselleşen dünyada hızla artan ticari taşımacılığın bileşenlerinden biri olan demiryolu taşımacılığının altyapısının sağlanması da hedeflenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti döneminde ilk kez 1979-1980 yıllarında yeniden gündeme gelen proje,

Resim 1. Fransız mühendis S. Preault tarafından 1860 yılında yapılan boğaz tüp geçiş projesi.

1997 ve 2000 yıllarında çalışılmış ve nihayet 9 Mayıs 2004'te projenin temeli atılarak çalışmalar fiilen başlatılmıştır. "Marmaray" olarak bilinen bu proje kapsamında yenilenen banliyö hatlarıyla birlikte Halkalı'dan Gebze'ye uzanan ve toplam uzunluğu 76 km olan demiryolu inşası gerçekleştirilmiştir.

Marmaray Projesi ile İstanbul Metrosu yapımına yönelik çalışmalar da paralel olarak devam ettirilmiştir. Bu kapsamda Marmaray ile ana hat konumunda 300 km uzunluğunda bir metro ağının kurulması planlanmıştır (Eyigün, 2010:53-54). Bu kapsamda tamamlanan çalışmaların yanı sıra inşası devam etmekte olan sistemler de vardır. Tüm bu hatların ana birleşim noktası Yenikapı istasyonudur.

Marmaray ve metro projelerinin ardından İstanbul'da kentin iki yakasını birbirine bağlamaya yönelik bir diğer çalışma daha gerçekleştirilmiştir. Avrasya Tüneli olarak tanınan, İstanbul'un Asya ile Avrupa yakalarını deniz altından geçen bir karayolu tüneliyle birbirine bağlayan bu projenin inşa aşamalarından bir bölümü Yenikapı bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Burada yeraltı yol ve kavşak sistemi yapımı sırasında yaklaşık iki yıl süren arkeolojik kazılar yürütülmüştür.

Buraya kadar sunmaya çalıştığımız bölümden anlaşılacağı üzere yazımızın ana eksenini, 2004 yılından itibaren İstanbul'da yapımına başlanan ulaşım projelerine bağlı olarak gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmaları oluşturmaktadır. Çalışmalar İstanbul'un onlarca yerinde yapılmasına rağmen bu makalede, çalışmaların en önemlilerinin gerçekleştirildiği Yenikapı, Sirkeci ve Haliç kazıları sunulmaya çalışılacaktır. Tarihi yarımada içerisinde kalan bu alanlar, kentin geçmişten günümüze en yoğun kullanım görmüş bölgeleridir.

Marmaray ve İstanbul Metrosu Yenikapı istasyon alanlarının bulunduğu yerde, M.S. 4. yüzyılda Bizans İmparatoru Theodosius tarafından kurulmuş olan ve aynı adı taşıyan liman yer almaktaydı (Müller-Wiener, 2002:60-61). Yenikapı'daki kazılar Theodosius Limanı içerisinde kalan yaklaşık 60 bin metrekarelik bir alanda sürdürüldü (Resim 2). Bu alanda deniz seviyesinin yaklaşık 9 m altına kadar arkeolojik kazılar gerçekleştirildi.

Kazı çalışmaları öncesinde Yenikapı'da yer alan depo ve atölye olarak kullanılan gayrimuntazam yapılar kamulaştırılarak kaldırıldı. Bu aşamadan sonra başlayan arkeolojik kazılar sırasında günümüz yol seviyesinin hemen altında Geç Osmanlı dönemine ait (18-19. yüzyıl) mimari

kalıntıları ve küçük buluntular ortaya çıkmaya başladı. Kalıntıların büyük çoğunluğu su kuyuları ve benzeri yapılar olarak karşımıza çıktı. Bu dönemde alanın Langa Bostanları olarak anıldığını biliyoruz. Ancak açığa çıkarılan ilaç ve kimyasal madde şişelerinden yola çıkarak Osmanlı döneminde bu alanın aynı zamanda kimya veya eczacılıkla ilgili işliklere de ev sahipliği yaptığı anlaşıldı.

Osmanlı dönemine ait tabakanın hemen altında Geç Bizans dönemine ait kalıntı ve buluntular tespit edildi. Bunlardan en önemli olanı 12-13. yüzyıla ait küçük kilise kalıntısıdır (Resim 3). Kilisenin çevresinde çok sayıda mezara rastlanılmıştır (Gökçay, 2007:175). Bunun dışında aynı döneme ait seramik ve diğer küçük buluntular da elde edilmiştir.

Resim 2. Theodosius ve Prosporon Limanlarının Tarihi Yarımada'daki konumu.

Resim 3. Yenikapı kazılarında açığa çıkarılan 12-13. yüzyıla ait kilise.

Resim 4. Yenikapı 100 Ada'da ortaya çıkan Bizans dönemi kalıntıları.

Resim 5. Yenikapı kazılarında bulunan 5-11. yüzyıllar arasına tarihlenen gemi batıklarının yerleşim planı.

Resim 6. 5. yüzyıla tarihlenen YK 35 numaralı gemi batığı.

Geç Bizans kalıntılarının altında M.S. 4-11. yüzyıl arasına tarihlenen buluntular elde edilmiştir. Bunlar arasında özellikle 100 Ada olarak tanımlanan bölgede ilgili döneme ait kalıntılar iç içe geçmiş şekilde açığa çıkarılmıştır. Yoğunluğu Orta Bizans dönemine ait bu grup arasında dönem mimarisi hakkında önemli bilgiler sunan kalıntılar yer almakta olup bunlar koruma altına alınmıştır (Resim 4). Bu mimari kalıntıların yanı sıra limanın kuzeydoğu kesiminde kalan

arkeolojik bulgular ve dendrokronolojik verilerle 8. yüzyıl sonu - 9. yüzyıl başına tarihlendirilen taş iskele de koruma altına alınmıştır (Kızıltan, 2015:348).

Kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan en önemli buluntular 4. ile 11. yüzyıllar arasında farklı dönemlere ait 36 adet batık gemidir (Resim 5). Batık gemilere ait kalıntılar detaylı belgeleme çalışmalarının ardından bileşenlerine ayrılarak konservasyonları gerçekleştirilmek üzere yerlerinden alınmıştır. Ahşap gemilere ait parçaların konservasyonu, biri Yenikapı'da kurulan ve İstanbul Üniversitesinin himayesinde olan, diğeri ise Teksas A&M Üniversitesine bağlı Bodrum'da yer alan iki farklı laboratuvar da gerçekleştirilmektedir.

Açıığa çıkarılan Bizans batık gemilerinden dördü kargosuyla birlikte batmıştır. 4. yüzyıla ait YK 35 olarak tanınan ve 9. yüzyıla tarihlenen YK 12 isimli olan bunlardan ikisidir. YK 35, 5,2x15 metre boyutlarında bir açık deniz gemisi olup kargosunun bir bölümünün amforalar içe-

risinde taşınan kurutulmuş balık olduğu anlaşılmıştır (*Resim 6*). YK 12 ise 2,3x7 metre boyutlarına sahip kıyı ticareti gemisidir (Kocabaş vd., 2013:366). Yükünün yanı sıra aynı geminin içindeki küçük mutfak kısmında bir maltız, pişirme kapları ve içinde kiraz çekirdekleri olan hasır sepet bulunmuştur (*Resim 7*). Kiraz çekirdekleri geminin mayıs-haziran ayları arasındaki bir dönemde battığını göstermiştir.

Liman dolgusu içinde tespit edilen gemiler kadar ilginç diğer bir buluntu grubunu da hayvan iskeletleri oluşturur (*Resim 8*). Antikçağ limanlarıyla ilgili yapılan kazı ve araştırmalarda limanlarda hayvan gücünden yararlanıldığı bilinmektedir. Theodosius Limanı için de aynı şey geçerlidir. Bunu kazılar sırasında açığa çıkarılan at iskeletlerinden anlamaktayız (*Resim 11*). Ancak Yenikapı'da tespit edilen at iskeletlerinin yanında deve, fil, sığır, koyun, deve kuşu, geyik, maymun gibi çok farklı türlere ait hayvan iskeletleri ilgi çekici bulgular olarak ön plana çıkmaktadır. Hayvan kemiklerinin incelenmesi İstanbul Üniversitesinden Prof. Dr. Vedat Onar tarafından yapılmakta olup (Onar vd., 2008; Onar vd., 2014), buluntular Türkiye'ye önemli bir zooarkeoloji araştırma merkezi ve müzesi kazandırılmasına vesile olmuştur.

Kazılarda en fazla ele geçen buluntular 4-12. yüzyıllar arasına tarihlenen amforalardır (*Resim 9*). Kazı alanının eski ve büyük bir liman olduğu düşünüldüğünde antik dünyanın en önemli depolama ve taşıma aracı olan amforaların yoğunluğu kolaylıkla açıklanabilmektedir (Öncü ve Çölmekçi, 2018:17-28). Amforalar dışında aynı dönemlere ait çömlek, testi, maşrapa gibi diğer pişmiş toprak buluntular da sayısız çokluğa sahiptir. Pişmiş toprak buluntuların dışında alanı tarihlendirme ve tanımlamada çok büyük öneme sahip olan Roma ve Bizans dönemlerine ait altın, gümüş ve bronz sikkeler ortaya çıkarılmıştır (*Resim 10*). Altın ve gümüş sikkelerin dışında değerli malzemeden yapılmış bileklik, kolye ve yüzük gibi eserler de buluntular arasındadır (Öztopbaş, 2013:136; Baran Çelik, 2007). Çalışmalar sırasında diğer arkeolojik kazılarda çok sıklıkla karşılaşılmayan buluntularla da karşılaşmıştır. Bunlar arasında deri sandaletler, ahşap mutfak kapları, kalafat tokmağı ve sandalet tabanları ilginç örnekler olarak sıralanabilir. Ahşap bir sandalet tabanı üzerine Grekçe yazılmış "iyi günlerde giy hanımefendi, sağlıkta ve mutlulukta olup bunu giy" ifadesi, Yenikapı kazılarının kamuoyunda tanınan yüzlerinden biri olmuştur (*Resim 11*).

Resim 7. 9. yüzyıla tarihlenen YK 12 numaralı gemi batığı.

Yenikapı kazılarının en yoğun buluntu grubunu Bizans dönemine ait objeler oluştursa da Roma dönemine ait buluntular da tespit edilmiştir. Roma dönemi buluntuları çoğunlukla 2-4. yüzyıllar arasına aittir. Bunlar arasında yer alan fildişi Apollon figürinleri ile mermerden yapılmış kadın ve erkek heykel başları önemli örnekler olarak ön plana çıkar (*Resim 12*). Limanın Roma dönemi öncesinde de kullanıldığını ortaya koyan Yunan dönemi buluntuları, Arkaik (MÖ 750-480), Klasik (MÖ 480-330) ve Helenistik (MÖ 330-30) dönem olmak üzere geniş bir tarih aralığına sahiptir. Liman tabanında yer alan doğal taş zemin üzerinde tespit edilen bu dönemlere ait seramik buluntular yonca ağızlı testiler (*oinokhoes*), amforalar, *kylix*, *kantharos* ve tabaklar olarak karşımıza çıkmak-

Resim 8. Theodosius Limanında tespit edilen at iskeleti.

Resim 9. Yenikapı kazılarında tespit edilen amforalar.

Resim 10. Yenikapı'da bulunan 5. yüzyıla ait altın sikkelerden oluşan define.

tadır (*Resim 13*). Bu buluntular alanın Bizans dönemi öncesinde de bir liman olarak kullanılmış olduğunun açıklanmasında önemli veri kaynağı olmuştur (Öncü, 2013:16-21).

Liman tabanını oluşturan doğal taşların hemen altında, günümüz deniz seviyesinin 6,40 metre aşağısında açığa çıkan siyah killi dolgunun içinde Tarihi Yarımada'nın en eski yerleşimi

ortaya çıkarılmıştır. Neolitik döneme ait bu alan, İstanbul kent tarihinin oldukça gerilere, günümüzden yaklaşık 8500 yıl öncesine dayandığını açıklamıştır (Kızıltan, 2015:353). Neolitik dönem tabakalarında sürdürülen kazılar sırasında dal örgü tekniğindeki mimari kalıntılar, çanak çömlekler, taş ve kemik aletler ile mezarlar açığa çıkarılmıştır (*Resim 14*). Bunların dışında alanın doğusunda, yalnız Türkiye'de değil dünyada da örneklerine çok az rastlanan, kuzey-güney yönünde uzanan 30x10 metre boyutlarındaki bir alanda yaklaşık 2000 ayak izi tespit edilmiştir. Ayak izleri detaylı belgelemeler sonrası müzeye nakledilip koruma altına alınmıştır.

Marmaray projesi kapsamında gerçekleştirilen kazıların bir bölümü de Sirkeci istasyon alanında yer alan dört farklı noktada gerçekleştirilmiştir. Kentin en işlek noktalarında kalan bu alanlarda yaklaşık on yıl süren kazı çalışmaları sırasında çok önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Yenikapı kazılarında ön plana çıkan Neolitik ve Bizans dönemlerine ait tabakalara karşılık, Sirkeci Kazılarında Yunan ve Roma dönemlerine ait buluntular ön plana çıkmıştır. Sirkeci'de kazı çalışmaları gerçekleştirilen alanlar Byzantion'un üç önemli ticari limanından biri olan Prosphorion Limanı'nın yer aldığı bölgededir (Asal, 2014:166). Alanda İstanbul'daki kültür dolgununun bir gereği olarak Osmanlı ve Bizans dönemlerine ait çok sayıda buluntu elde edilmiştir. Ancak bu dönem buluntularını Yunan ve Roma dönemi buluntularının gerisinde kalmaktadır. Kazı çalışmalarında günümüz deniz seviyesinin yaklaşık 19 metre altında kalan kazı alanlarında tespit edilen amfora gibi ticari kaplar, halat, makara ve gemi parçaları buradaki limanın açık göstergeleri olmuştur (*Resim 15*).

Sirkeci İstasyonu'nda kazılan alanlardan biri "Doğu Şaft Büyük Halka" olarak adlandırılan alandır. Alanda kaldırılan modern binanın hemen altından M.S. 5-6. yüzyıla tarihlenen

Resim 11. Yenikapı'da bulunan ahşap takunya. Üzerindeki Grekçe yazıtta "iyi günlerde giy hanımefendi, sağlıkta ve mutlulukta olup bunu giy" yazmaktadır.

Resim 12. Yenikapı'da tespit edilen Roma dönemine ait fildişi Apollon figürini.

Resim 13. Yenikapı'da bulunmuş olan Arkaik döneme ait yonca ağızlı testi (*Oinochoe*).

yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Bu yapının altında M.S. 2. yüzyıla ait taş duvar kalıntısı ile onun hemen karşısında limanın taş mendireğine ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Sirkeci İstasyonu'nun "Cağaloğlu Güney Girişinde" yapılan kazılardaysa Cumhuriyet dönemi yapılarından başlayarak Roma dönemine kadar uzanan geniş bir aralığa ait mimari kalıntılar ve küçük buluntular açığa çıkarılmıştır. Oldukça önem arz eden mimari kalıntılar burada koruma altına alınmış ve istasyon projesinin değiştirilmesini de sağlamıştır (Resim 16).

İstanbul Metrosu projesi kapsamında yürütülen bir diğer arkeolojik kazı, Haliç üzerindeki Unkapanı ile Beyoğlu bölgelerini birbirine bağlayan metro geçiş köprüsünün yapımına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. 20 ayrı noktada gerçekleştirilen kazılar sırasında farklı dönemlere ait çok sayıda mimari kalıntı ve küçük buluntu tespit edilmiştir. Küçük bir sarnıç ve muhtemelen kilise kalıntısı olan apsidal formlu duvar kalıntılarıyla bunların çevresinde yer alan mezarlar öncelikle belirtilmesi gereken kalıntılardır (Resim 17).

Buraya kadar sunmaya çalıştığımız raylı sistemlerin yanı sıra İstanbul'da son yıllarda gerçekleştirilen bir diğer önemli ulaşım projesi Avrasya Tüneli olup bu proje kapsamında da çeşitli arkeolojik kazılar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar Çatladıkapı ve Yenikapı bölgelerinde

Resim 14. Yenikapı'da Neolitik Dönem tabakasında açığa çıkan mezar.

sürdürülmüş olup burada Yenikapı bölümünde yürütülen kazılarda elde edilen ve kent tarihi açısından ilginç bilgiler sunan bulguları sizlerle paylaşmaya çalışacağız. Proje kapsamında Mustafa Kemal Paşa ile Kennedy Caddelerinin bağlantısının yer altına alınması çalışmaları kapsamında yaklaşık 3000 metrekairelik alanda kazı-

Resim 15. Sirkeci'de yürütülen kazılar sırasında, Prosphorion Limanı dolgusunda açığa çıkarılan çeşitli ahşap buluntular.

Resim 16. Cağaloğlu güney girişte ortaya çıkarılan ve bir bölümü koruma altına alınan Bizans dönemine ait kalıntılar.

lar yürütülmüştür. Bu alan Aksaray Yalı Mahallesi'nin doğusunda yer almaktadır. Kazılar sonucunda Yalı Mahallesi'nin günümüze ulaşmamış bir bölümü ve mahallenin imarı için inşa edilen deniz kıyısı set duvarına ait çok iyi korunmuş ahşap kasalı duvarlar ortaya çıkarılmıştır (Öncü ve Çölmekçi, 2017). Osmanlı döneminde imar edilen Yalı Mahallesi'ne ait kazılar sonrası, mahallenin günümüze ulaşmamış iki sokağı, Kâtip Kasım Külhanı ve Sandık Sokaklar bir kez daha gün ışığına çıkarılmıştır (Resim 18). Bu sokaklarda yer alan konutların bodrum katlarına ait kalıntılar yanında mahalle halkının yaşam izlerini yansıtan küçük buluntular da ele geçmiştir. Bunun yanında III. Mustafa'nın saltanat dönemi içerisindeki 1761 yılında, Yalı Mahallesi'nin ıslahı ve imarı kapsamın-

da denizden alan kazanmak için yaptırılan deniz set duvarının bir bölümü aynı kazılar sırasında tespit edilmiştir (Resim 19-20). Bu set duvarı deniz içerisine inşa edilmiştir. Karada yapılan ahşap sandıklar yüzdürülerek deniz içindeki uygun konuma taşınmış, ardından deniz tabanına batırılmış ve içindeki su boşaltılarak inşa yapmaya uygun kuru havuzlar oluşturulmuştur. Böylelikle sandıklar içerisine girebilen ustalar bunların içerisine duvarlar örmüştür. Üst düzey mühendislik bilgisi içeren bu inşa programına ait çok sayıda veri tespit edilmiştir. Sandıkların nasıl yapıldığı, bunların su geçirmezliğinin nasıl sağlandığı, deniz içerisine nasıl konumlandırıldığı bunlar arasında birkaç başlığı oluşturur. Bu set duvarının Yalı Mahallesi'nin deniz cephesinde kalan tüm güney hattını kuşattığı açıktır. Pervititch haritalarının Yalı Mahallesi'nin 1936 yılına ait durumunu gösteren 56. paftasında Marmara Denizi hattında görülen ve bazı bölümlerinde girinti ve çıkıntılı bir şekilde devam eden kalın bir hat olarak gösterilen bölümler bu duvarı temsil etmektedir. Proje sınırları içerisinde kalan küçük bir bölümü kazılmış olsa da bu büyük inşa projesine ait kalıntıların, Yalı Mahallesi'nin güney sınırında kalan yaklaşık 500 metrelik bölümünün halen belgelenmemiş olduğunu belirtmemiz yerinde olacaktır. Umarız gelecek yıllarda duvarın bu bölümlerinde de araştırmalar yürütülmesi için şans bulunabilir.

Resim 17. Haliç Metro Geçiş Köprüsü Unkapanı ayağında tespit edilen apsidal mimarinin çevresinde kazılan mezarlardan biri.

Resim 18. Avrasya Tüneli Projesi Yenikapı kazılarında açığa çıkan Yalı Mahallesi konutlarından görünüşü.

Yukarıda kısa özeti sunulmaya çalışılan kazı çalışmalarının tümünde elde edilen buluntuların değerlendirilmesi için kapsamlı atölye ve laboratuvar çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda kazılarda elde edilen buluntuların tasnif, envanter ve etüt işlemleri yapılmış, ayrıca konservasyon ve restorasyonları gerçekleştirilmiş, fotoğraf ve çizim gibi kapsamlı belgelenmeleri tamamlanmıştır. Çalışmaların tümünde arkeologlar, konservatör/restoratörler, mimarlar ve diğer uzmanlar yüz binlerce kasa küçük buluntuyla mimari kalıntıların bilimsel normlara uygun değerlendirmelerini gerçekleştirmiştir.

Arkeolojik kazıların bitiminden sonra çalışma alanları inşaat çalışmaları için Ulaştırma Bakanlığı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesine teslim edilmiştir. Ardından başlayan inşa süreçleri sonrası İstanbulluların günümüzde yoğun biçimde kullandığı Marmaray ve metro istasyonları tamamlanmış, Avrasya Tüneli hizmete açılmıştır. Projelere yönelik arkeolojik kazı çalışmalarının başlangıcında dünyadaki benzer uygulamalar dikkate alınarak, özellikle Atina Metrosu ziyaret edilerek, yapılacak istasyonların “müze istasyon” olarak tasarlanması gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda yapılan düzenlemelerle özellikle Yenikapı İstasyonu, kazılarda elde edilen eserlerin imitasyonları ve eserlerden esinlenerek sanatçılarca hazırlanan çini ve seramik panolarla dekore edilmiştir. Yenikapı kazılarında açığa çıkan her kültür dönemi için ayrı ayrı oluşturulan, içlerinde imitasyon objelerin yer aldığı vitrinlere yolcuların ilgi gösterdiği görülmektedir.

Kazı çalışmalarına paralel olarak bu alanlarda yürütülen çalışmaların tanıtılmasına yönelik çeşitli sergiler, sempozyumlar ve konferanslar düzenlenmiştir. 2009 yılında Marmaray ve metro kazılarında elde edilen buluntuların sergilendiği “Gün ışığında İstanbul’un 8000 Yılı” adlı sergi ile 2013 yılında düzenlenen “Saklı Limandan Hikâyeler; Yenikapı’nın Batıkları” adlı sergi, Yenikapı kazılarında açığa çıkarılan eserlerle hazırlanmış ve kamuoyunun beğenisine sunulmuştur.

Yenikapı kazılarında açığa çıkarılan eserlerin ve özellikle Bizans dönemi batık gemilerinin sergilenmesi için Yenikapı istasyon alanının hemen yanında bir müze kurulması planlanmıştır. Bu müze projesi için uluslararası bir yarışma düzenlenmiş, konusunda uzman çok sayıda mimarlık ofisi bu yarışmaya katılmıştı. Bunlar arasından seçilen bir projenin uygulanmasına karar verilmişti. Ancak bu müzenin yapımından daha sonra vazgeçildi. Yenikapı’daki bu alanla ilgili İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından günümüzde başka proje planları hazırlanmaktadır. Bu hazırlıklar üzerine çalışan kurum ve kişilerin, Yenikapı’da bulunan Bizans dönemi batık gemilerinin dünya çapında en önemli koleksiyon olduğunun bilincinde olduklarından hiç şüphemiz yoktur. Bundan dolayı, hayata geçirilecek projenin bu önemli kültür mirasını insanlıkla buluşturacak ve İstanbul arkeolojisi konusunda kent hafızasını canlı tutacak bileşenlerinin de olacağını ümit etmekteyiz.

Sonuç olarak Marmaray, metro ve Avrasya Tüneli projeleri kapsamında gerçekleştirilen

Resim 19. Avrasya Tüneli Projesi Yenikapı kazılarında bulunan ahşap sandıklar içerisine örülen duvarlarla oluşturulmuş kıyı set duvarı.

Resim 20. Avrasya Tüneli Projesi Yenikapı kazılarında bulunan kıyı set duvarının ahşap sandıklarından görünüşü.

kazılarda kent tarihine ışık tutan çok sayıda veriye ulaşılmıştır. Bunlar kent geçmişinin tanımlanması yanında, hafızasının da yenilenmesine olanak sağlamıştır. İstanbul gibi büyümeye yazgılı ve bu nedenle her dönemde hızla gelişen bir kentin hızlı yaşam koşullarına paralel olarak hafızasının da çok hızlı silindiği açıktır. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren günümüze değin yaşadığı hızlı dönüşüm, kent kimliğine ait çok sayıda hatırasının unutulmasına neden olmuştur. İstanbul arkeolojisi alanında yürütülen kazılar bu sonucu net biçimde ortaya koymaktadır. Kent kültürünün en önemli bileşenlerinden biri kuşkusuz tarihsel hafızadır. Umarız ki hızlı dönüşüm altında ezilen bu kadim kent, hikâyelerini bizlere sonsuza dek anlatabilir.

EK

İstanbul Arkeoloji Müzeleri büyük çaplı ulaşım projeleri yanında, Tarihi Yarımada'nın tümünde ve ayrıca İstanbul'da sit ve koruma alanı olarak belirlenmiş her noktada yürütülen inşaat faaliyetleri sırasında arkeolojik araştırma kazıları gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda her yıl irili ufaklı yaklaşık 250 farklı noktada çalışılmaktadır. Bu çalışmalar İstanbul'un tarihi topoğrafyasının tanımlanması, kentin kültür tarihinin anlaşılması gibi konularda önemli bilgiler sunar. İstanbul arkeolojisi alanında önem

arz eden bu kazılardan elde edilen veriler müze arşivlerinde titizlikle toplanmaktadır. Bu çalışmalardan birine burada değinmek istiyoruz. Bu kazı çalışması yeni bir inşaat için temel kazısı olarak başlamıştır. Fatih İlçesi, Sofular Mahallesi, Açıklar Sokak'ta yer alan 179 pafta, 1059 ada, 11 parselde müze denetiminde sürdürülen kazılar sırasında ilginç bir mimari buluntuyla karşılaşmıştır. Burada açığa çıkarılan kalıntı, altta kesme taş bloklarla yapılmış temel üzerinde, özenle şekillendirilmiş yan yüzlere sahip mermer bloklarla oluşturulmuş geniş bir kaide şeklindedir (*Resim 21*). Mimari özellikleri bakımından M.S. 5. yüzyıla ait olduğunu düşünmek yanıltıcı olmaz. Kalıntıların tespit edildiği parsel, Saraçhane Parkı içerisinde kalıntıları görülen Hagios Polyuktos Kilisesi'nin yaklaşık 200 metre kuzeybatısında, daha önemlisi Kıztaşı olarak bilinen Markianos Sütunu'nun yaklaşık 50 metre kuzeyinde yer almaktadır. Bu özellikleriyle değerlendirildiğinde kalıntının bölgedeki önemli bir Bizans dönemi anıt yapısına ait podyum olduğunu söylemek mümkündür.

Rahmi Asal, Arkeolog, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü

Ö. Emre Öncü, Dr. Arkeolog, İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Sırrı Çölmekçi, Arkeolog, İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Mehmet Ali Polat, Arkeolog, İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Emir Son, Arkeolog, İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Teşekkürler

İstanbul Arkeoloji Müzeleri yaklaşık 20 yıldır İstanbul'un farklı bölgelerinde sayısız çalışma yürütmüştür. Kazı ve araştırma yürütülen alanlarda sayısız uzman görev almıştır. Bugün İstanbul Arkeolojisi başlığı altında derin bir bilgi birikimiyle bilim dünyası ve kamuoyu önünde varlık gösteriliyorsa, bu alanda hizmette bulunmuş herkesin özverili çalışmaları sayesinde. Tümünün ismini burada zikredemiyor olsak da, bu makalede sunmaya çalıştığımız bilgilerin açığa çıkarılmasında emeği geçen herkese teşekkür etmeyi bir borç biliriz.

Resim 21. Fatih İlçesi, Sofular Mahallesi, Açıklar Sokak'ta tespit edilen Bizans dönemine ait mimari kalıntı.

Kaynaklar

- Akkemik, Ü., Köse, N., Wazny, T., Kızıltan, Z., Öncü, Ö. E., Martin, J. P. (2019) "Dating and Dendroprovenancing of the Timbers Used in Yenikapı Historical Jetty (İstanbul, Turkey)", *Dendrochronologia*, V. 57, 1-8.
- Algan, O., Yalçın, M.N., Yılmaz İ. (2010) "Antik Theodosius Limanı'nın Jeoarkeolojisi", *1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. U. Kocabaş, İstanbul, 175-180.
- Asal, R. (2014) "MÖ 7 - MS 12. Yüzyıllar Theodosius Limanı'nın 1900 Yılı", *Harbors and Harbor Cities in the Eastern Mediterranean*, İstanbul, 377-397.
- Asal, R. (2014) "İstanbul'un Üç Limanı", *Hayalden Gerçeğe Bir İstanbul Öyküsü Marmaray*, Ed.: Ş. Baltaş, Ş. Altun, Ankara, 162-169.
- Asal, R. (2013) "Yenikapı Kazıları ve İstanbul'un Antikçağ Ticareti", *Saklı Limandan Hikâyeler: Yenikapı'nın Batıkları* (Ed. Z. Kızıltan), İstanbul, 5-10.
- Baran Çelik, G. (2007) "Yenikapı'da Günlük Yaşam", *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı*, İstanbul, 216-229.
- Çelik, Ü. (2010) "Marmaray Projesi", *1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. U. Kocabaş, İstanbul, 66-67.
- Çölmekçi, S. (2007) "Yenikapı'da Teknoloji", *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı*, İstanbul, 236-241.
- Çölmekçi, S. (2014) "Kurtarma Kazılarında Kent Arkeolojisine: İstanbul Deneyimi", *Hayalden Gerçeğe Bir İstanbul Öyküsü Marmaray*, Ed. Ş. Baltaş, Ş. Altun, Ankara, 188-195.
- Eyigün, Y. (2010) "İstanbul Metrosu Yenikapı-Unkapanı Arası Metro İnşaatı Projesi: Yenikapı İstasyonu", *1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ed. U. Kocabaş, İstanbul, 53-54.
- Gökçay, M. (2007) "Architectural Finds From the Yenikapı Excavations", *İstanbul: 8000 Years Brought to Daylight Marmaray, Metro, Sultanahmet Excavations*, İstanbul, 166-179.
- Karagöz, Ş. (2014) "Marmaray Üsküdar İstasyonu Arkeolojik Kazıları", *Hayalden Gerçeğe Bir İstanbul Öyküsü Marmaray*, Ed. Ş. Baltaş, Ş. Altun, Ankara, 172-187.
- Kızıltan, Z. (2010) "Marmaray-Metro Projeleri Kapsamında Yapılan Yenikapı, Sirkeci ve Üsküdar Kazıları", *1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ed. U. Kocabaş, İstanbul, 1-16.
- Kızıltan, Z. S. (2015) "İstanbul Kazıları: Marmaray-Metro Projeleri ve Arkeolojik Kurtarma Kazılarının Şehir Tarihine Katkıları", *Büyük İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 338-373.
- Kocabaş, U. (2008) *Yenikapı'nın Eski Gemileri*, Cilt 1, İstanbul.
- Kocabaş, U. (2010) "İstanbul Üniversitesi Yenikapı Batıkları Projesi: Gemiler", *1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ed. U. Kocabaş, İstanbul, 23-34.
- Kocabaş U., Özsaat-Kocabaş, I., Türkmenoğlu, E., Güler, T., Kılıç, N. (2013) "The World's Largest Collection of Medieval Shipwrecks: The Ships of Theodosian Harbor, Trade in Byzantium", *The Third International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*, İstanbul, 363-378.
- Müller-Wiener, W. (2002) *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, İstanbul.
- Onar, V., Pazvant, G., Alpak, H., Armutak, A. (2014) "Konstantinopolis'in Hayvanları Yenikapı Metro ve Marmaray Kazısında Ortaya Çıkarılan Hayvan İskelet Kalıntıları", *Hayalden Gerçeğe Bir İstanbul Öyküsü Marmaray*, Ed. Ş. Baltaş, Ş. Altun, Ankara, 246-255.
- Onar, V., Pazvant, G., Alpak, H., Armutak, A., Karamut, İ., Gökçay, M. (2008) "Yenikapı Metro ve Marmaray Kazılarında Ortaya Çıkarılan Hayvan İskelet Kalıntıları", *V. Ulusal Veteriner Anatomi Kongresi*, (Van, 25-28 Haziran 2008), 40-41.
- Öncü, Ö. E. (2013) "Arkaik, Klasik ve Erken Hellenistik Dönemlerde Yenikapı Limanı", *Saklı Limandan Hikâyeler: Yenikapı'nın Batıkları*, ed. Z. Kızıltan, İstanbul, 16-21.
- Öncü, Ö. E., Çölmekçi, S. (2017) "İstanbul Boğazı Karayolu Tüp Geçiş (Avrasya Tüneli) Projesi Çatladık ve Yenikapı Kazıları 2016 Yılı Çalışmaları", *26. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu* (Hatay 19-20 Nisan 2017), Ankara, 61-84.
- Öncü, Ö. E., Çölmekçi, S. (2018) "Yenikapı Kazıları ve Bizans Dönemi Amphora Buluntuları", *XIth Congress AIECM3 on Medieval and Modern Period Mediterranean Ceramics Proceedings*, ed. F. Yenişehirlioğlu, Antalya 19-23 Ekim 2015, Ankara, 15-30.
- Öztopbaş, S. (2013) "Yenikapı Batıkları Toplu Sikke Buluntuları", *Saklı Limandan Hikâyeler: Yenikapı'nın Batıkları*, Ed. Z. Kızıltan, İstanbul, 132-138.
- Pulak, C. (2007) "Yenikapı Bizans Batıkları", ed. A. Karamani Pekin, *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı*, İstanbul, 202-215.
- Yılmaz, Y. (2014) "Bir Yerleşim, Bir Yöntem: Yenikapı Neolitik Dönem Gömütlerinin Kazılması, Belgelemesi ve Değerlendirilmesi", *Hayalden Gerçeğe Bir İstanbul Öyküsü Marmaray*, Ed. Ş. Baltaş, Ş. Altun, Ankara, 256-271.

Recent Studies on Istanbul Archaeology
Archaeological Excavations in Historical Peninsula Established in 1869, Istanbul Archaeological Museums has been crucial to both museum studies and archaeology itself since its establishment. Important data was shared with both science world and public that was collected from Istanbul urban archaeological studies conducted by the Museum recently.
Outputs of certain significant archaeological studies conducted in İstanbul recently will be put herein. These studies have been carried out in connection with the transportation projects that have been started in İstanbul since 2004. The most important of these excavations, which were carried out at different points in İstanbul, were carried out in Yenikapı, Sirkeci and Golden Horn. These areas of the city that are within the Historical Peninsula are the densest places of the city both in the past and now.
Excavations were carried out in Yenikapı which hosted the biggest harbour of Constantinopolis, namely the Theodosius Harbour, which was active from the 4th century AD. These excavations yielded numerous objects besides 36 Byzantine sunken.
On the other hand, another ancient harbour was unearthed in Sirkeci, namely Prosphorion Harbour, of which outputs enlightened us on the first harbour of Byzantion.
An important zoning process that took place in İstanbul during the Ottoman Period was identified in the excavations carried out in the Yenikapı Region. New information has been obtained about the embankment wall (Jetty) built in the sea to fill the sea in this region in 1761 and the reconstruction of Yalı Mahallesi here.
As a result of these studies, data that provide important information about the 8500-year-old life of İstanbul have been acquired.